

Hvar

nekoč grška kolonija, danes pa »jadranska Madeira«

IZVLEČEK

Hvar je otok na križišču starodavnih prometnih poti v Srednji Dalmaciji; sledovi civilizacije so stari šest tisoč let. Zaznamovala sta ga predvsem pomorstvo in vinogradništvo. Ugodna klima, obilje sonca in raznovrstna turistično-rekreacijska ponudba danes vabijo številne tuje in domače goste. Zaradi podnebnih značilnosti se je razvil tudi zdraviliški turizem.

Gljučne besede:

Hvar, regionalna geografija, vinogradništvo, turizem, Hrvaška.

ABSTRACT

Hvar: once Greek Settlement, nowadays "Adriatic Madeira"

The island of Hvar is situated at the important traffic crossroad of Central Dalmatia; present are 6000 years old traces of civilisation. The island used to be important to navigation and wine growing. Today the islanders make their living mostly of tourism: warm summers, gentle and moist winters enable Hvar to be one of the most attractive health resorts as well.

Key words:

Hvar, regional geography, wine growing, tourism, Croatia.

Avtorica besedila in fotografij:

NATAŠA RAVBAR, univ. dipl. geog. in sinol.,
Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna,
Slovenija

E-pošta: natasa.ravbar@zrc-sazu.si

Hvar je otok srednjedalmatinskega arhipelaga, stisnjen med Bračem in Šolto na severu, Visom na jugozahodu, Korčulo na jugu, Pelješcem na jugovzhodu ter Biokovim na vzhodu in severovzhodu. Po površini (300 km²) je četrti največji in najdaljši (68 km) otok na Jadranu (4).

Hvar ima značilno podolgovato obliko. vzdolž otoka poteka greben, ki se na južni in severni strani strmo spušča v morje. Plame, razmeroma homogen ozek hrbet na vzhodnem delu, so široke le do pet kilometrov. Zahodni del otoka, imenovan tudi Dolnji Hvar, pa je reliefno bolj razgiban in v najširšem delu meri do deset kilometrov. Od vzhoda se greben zmerno dviguje in dosega najvišjo točko v vrhu Sv. Nikole (626 m). K Hvaru štejemo še otok Šćedro in 14 Paklenih otokov, ki so ime dobili po rastlinski smoli.

Po podatkih popisa je leta 1857 na otoku živelo okoli 13.000 prebivalcev (4), medtem ko jih je danes le tisoč manj (2). Vendar je v vmesnem obdobju njihovo število močno nihalo. Porast števila prebivalstva konec 19. stoletja je bil posledica izrazitih sprememb v življenju otočanov: to je bilo obdobje razvoja prometa

(pomorskega in kopenskega) in splošnega gospodarskega blagostanja. Danes na otoku prevladuje ostarelo prebivalstvo, ki se večinoma ukvarja s turizmom (leta 2000 ga je obiskalo 59.567 turistov; 1).

Geološka zgradba in geomorfološke značilnosti

Otok Hvar pripada (z vidika geotektonske razdelitve) Zunanjim Dinaridom, njegova geološka zgradba je razmeroma enostavna. Večinoma je zgrajen iz plitvomorskih krednih apnencev in dolomita, v manjšem obsegu pa iz eocenskih foraminifernih apnencev in fliša. Osrednji del otoka gradi proti jugu nagnjena antiklinala, ki se razteza v smeri Brusje-Sučuraj. Sekundarna antiklinala se razprostira med Starim Gradom in Vrbosko (3). Slemenski pokrov apnencev je deloma odstranjen, odkrit je dolomit, ki leži pod njim, zato se na otoku menjavajo plasti apnenca in dolomita. V večjem obsegu se ostanki paleocenskih kamnin, ki so prvotno prekrivali mezozojske karbonate, nahajajo le v okolici mesta Hvar (4).

Litološka sestava in tektonska struktura sta pomembno vplivali na razvoj reliefa. Razmerje in razporeditev apnencev in dolomitov je bilo odločilno za poselitev in rabo tal. Očitne so razlike med južno, strmo in razmeroma nerazčlenjeno ter bolj položno in izrazito razčlenjeno severno obalo. Hribovita veriga se proti jugu strmo spušča v morje: apnenčaste stene so najbolj izrazite med Sv. Nedeljo in Zavalo (težko dostopna obala s strmimi pobočji se imenuje Plaža).

Na njihovo oblikovanje je odločilno vplival položaj plasti in močna abrazija. Zaradi velikih strmin je južna obala manj obljudena, saj je postala dostopnejša šele z izgradnjo predora pri Pitvah.

Glavnina otoka je osojna in gleda proti kopnemu. Severno obalo razjedajo številni zalivi in uvale, ki tvorijo vmesne polotoke. Njena dolomitna sestava je dosti bolj krušljiva in zato dovzetna za spiranje; delovanje valov in naplavljanje pokrajino zlahka erodira v drage (Polotok Kabal in Starogradski zaliv). Med večjim Starogradskim in manjšim zalivom Vrboske je značilen dolinski pas, imenovan Polje. Okoli Jelse, v manjšem obsegu pa tudi okoli Vrboske in Starega Grada, prekrivajo dno Polja do dvajset metrov debeli skladi eolskih kvartarnih nanosov (3). Le-ti so posledica delovanja hladnih in suhih vetrov, ki so v času ledenih dob nanašali material z območja današnjega Hvarskega kanala, ko je bila morska gladina skoraj sto metrov nižja. Nižinski del med Starim Gradom in Jelso je v preteklosti dal Hvaru poseben značaj. Ravninski relief, lega v obmorskem pasu, rodovitna prst in bližina podtalnice so temelj kmetijske obdelave (4). V zadnjih petdesetih letih je zlasti na tem območju prisotna izrazita litoralizacija otoka.

Na podolgovatem kraškem grebenu Plame prevladujejo majhne obdelovalne površine, kjer so zemljo pridobili z odstranjevanjem kamenja. Dolomitna podlaga nudi omejene možnosti za samooskrbno kmetijstvo, ki temelji na gojenju oljk in sivke. Čeprav Plame obsega polovico otoškega ozemlja, tukaj živi le petina otočanov (8). Prebivalci Plam so tradicionalno gravitirali na celino (oddaljena le 4,5 km), kar se kaže tudi v jezikovni raznolikosti otoka: v Plamah govorijo štokavsko narečje, drugod pa čakavsko. Šele po 2. svetovni vojni, ko je bila zgrajena cestna povezava med naselji na otoku, so se prebivalci Plam močneje povezali z ostalimi otočani (3).

Slika 1: Hvarski arhipelag (6).

Slika 2: Hvar (pogled s Hvara proti Braču) je stisnjen med Brač, Šolto, Vis, Korčulo, Pelješac ter Biokovo (foto: Nataša Ravbar).

Ugodna strateška lega

Izkopanine iz Markove in Grapčeve špilje (7) segajo v predzgodovinsko obdobje, jamske neolitske najdbe so stare šest tisoč let in kažejo, da je bil otok takrat že poseljen, staroselci pa so imeli stike z ljudstvi iz širšega sredozemskega prostora. Prvi kolonisti otoka so bili Grki, ki so v 4. stoletju pr. n. št. otok zavzeli in ustanovili naselje na območju današnjega Starega Grada. Svojo novo (izrazito agrarno) kolonijo so poimenovali *Pharos*. To ime se je sčasoma preneslo na celoten otok in se v nekoliko spremenjeni obliki ohranilo do danes. Na območju današnjega mesta Hvar je bilo grško naselje *Dimos*, ki je bilo sprva manj pomembno od *Pharosa*. Ko pa se je v začetku 2. stoletja *Dimos* razvil v pomembno vojaško oporišče, ki je nadzorovalo promet po Jadranu, se je tja preneslo tudi težišče otoškega življenja. Zato se je novo gravitacijsko središče preimenovalo v *Pharos*, medtem ko so starega poimenovali *Civitas Vetus* - Stari Grad (4).

Po propadu Sirakuz je *Pharos* ostal brez zaščite; sprva so ga zavzeli Iliri, za njimi pa so nadzor nad otokom prevzeli Rimljani. V zgodnjem srednjem veku so se na Hvaru zamenjale beneška, bizantinska in hrvaška oblast. Leta 1420 so otok zavzeli Benečani; mesto Hvar je bilo glavna beneška luka na vzhodni jadranski obali (4). Po propadu Beneške republike (leta 1797) je prišel pod avstrijsko vladavino in je v

drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja doživel nov razcvet. Pomemben je postal v kmetijskem, navtičnem in tudi že v turističnem smislu (2). Sledila so obdobja italijanske oblasti, Kraljevine SHS oz. Jugoslavije in zatem Republike Jugoslavije. S priznanjem samostojne države leta 1992 pa je Hvar dobil novo vlogo v županijski teritorialni reorganizaciji Hrvaške.

Slika 3: Na Hvaru v zadnjih desetletjih veliko nevarnost predstavljajo predvsem požari. Fotografija prikazuje stanje po požaru julija 2003 (foto: Nataša Ravbar).

Problematična oskrba z vodo

Pomanjkanje vode je glavni razvojni omejevalni dejavnik, saj stalno tekočih rek ali potokov na otoku ni. Zaradi kraške prevotljenosti podzemlje nemudoma posrka padavine ali pa hitro odtečejo po strmih pobočjih. Običajno se le iz dolomitov izcejajo občasni izviri, ki v sušnem obdobju presahnejo. Le najvišji predeli otoka (predvsem južna stran grebenov) letno prejmejo do 800 mm padavin, ostali deli otoka pa so bistveno bolj sušni. V poletni polovici leta povprečno pade le tretjina vseh letnih padavin, redki niso niti popolnoma suhi meseci. Sušna obdobja spremljajo visoke temperature in močno izhlapevanje.

Domačini so zaradi pomanjkanja vode gradili prve vodne zbiralnike (kapnica) in vodovode. Šele pospešen gospodarski razvoj v drugi polovici 19. stoletja je omogočil gradnjo velikih družinskih ali vaških cistern, v katere se je stekala kapnica. Na Polju pa so izkoriščali podtalnico, ki je v poletnem obdobju postala zelo brakična in neuporabna za pitje. Oskrba z vodo je trajna skrb prebivalcev Hvara, čeprav se sedaj oskrbujejo s celine (s pitno vodo iz podtalnice reke Cetine).

Grki so prinesli vinsko trto

Vinsko trto so na Hvar prinesli Grki, pridelovanje vina pa so pospešili Rimljani. Vinogradništvo je doseglo višek v drugi polovici 19. stoletja, ko so francoski in italijanski vinogradi že »podlegli« trtni uši in peronospori. Posledično se je trg predvsem rdečega vina prenesel na dalmatinske otoke. Gojenje trte se je razmahnilo po vseh možnih pridelovalnih površinah, še posebej na Polju. Okrepili sta se trgovina in povezava pristaniških mest z bolj oddaljenimi kraji. Največjo rast je doživel Stari Grad (središčno naselje Polja).

V 20. stoletju je delež vinogradniških površin močno upadel. Za obnovo vinogradov ni bilo niti naravnih pogojev niti družbenih možnosti. Ker je nova ameriška trta uspevala samo na rodovitnih tleh, se je vinogradništvo obnovilo samo na Polju, ostale obdelovalne površine pa so bile prepuščene zaraščanju.

Bolezni, ki so napadale vinsko trto v 19. stoletju, so se razširile iz Zahodne Evrope; peronospora je prišla do hrvaške obale leta 1884, na otok Hvar pa šele leta 1909. V vmesnem obdobju je bilo vino drago in na Hvaru so se vinogradniške obdelovalne površine zelo povečale. Kmetijstvo je tako postalo monokulturno in tržno usmerjeno. Naselja Stari Grad, Jelsa ter Vrboska so postala "ugledne" izvozne luke vina in navična središča. S propadom vinogradov pa je Hvar izgubil najpomembnejšo endogeno gospodarsko panogo. Hkrati z zmanjšanjem pomena trgovine z vinom je zamrlo tudi pomorsko življenje in konec 19. stoletja je velika večina otočanov iskala zaslužek drugje. Vinogradniki z bogatimi izkušnjami so bili prisiljeni v prekoceansko izseljevanje.

Razmere so se zlasti poslabšale zaradi 1. svetovne vojne (4). Tako je močna kriza nastopila ravno v času razvoja pomembnih prometnih poti in v času, ko so se krepila zanimanja, težnje in potrebe po oddihu ali zdravljenju v sončnih sredozemskih krajih.

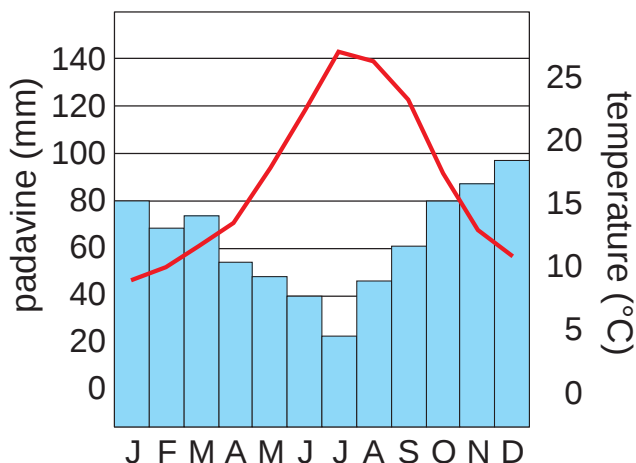
Slika 4: Vinogradništvo je bilo nekoč edina gospodarska panoga, ki je otočanom prinašala zaslužek, danes pa se je umaknila turizmu (foto: Nataša Ravbar).

"Jadranska Madeira"?!

Turistična tradicija je na otoku stara že več kot sto let, saj je bil prvi hotel odprt leta 1903. Pred 1. svetovno vojno so bili turistični zametki skromni, ker je bil Hvar težko dostopen (dolga plovba iz Trsta ali Reke). Od sredine drugega desetletja 20. stoletja pa je bil prtok turistov na otok vse močnejši in v stalnem porastu. Temu je pripomogla tudi železniška povezava južne Hrvaške z zaledjem. V obdobju po 2. svetovni vojni so se vse ostale gospodarske panoge "umaknile" intenzivnemu razvoju turizma, kar je na otoku povzročilo številne in globoke spremembe. Upadlo je število kmetovalcev, sledilo je opuščanje obdelovalnih površin in njihovo skokovito zaraščanje, saj so se ljudje iz vasi preseljevali v mesta, kjer so dobili delo v novozgrajenih turističnih objektih. Hkrati pa je v zaledju turističnih središč močno narasla potreba po gojenju zelenjave, sadja in druge sveže hrane.

Največ vinogradov je na območju Polja, pa tudi na območju Plaže, kjer sežejo do nadmorske višine 500 metrov. Med preostale (gospodarsko manj pomembne) panoge se uvrščajo še ribolov, gojenje oljke, sivke in rožmarina ter proizvodnja medu.

Zdraviliški turizem ima na otoku že dolgo tradicijo (od beneške vladavine). Sredozemsko podnebje z blagimi zimami in toplimi poletji, z zelo velikim sončnim obsevanjem (mesto Hvar ima 2724 ur sonca letno) in majhnimi temperaturnimi amplitudami (povprečna temperatura zraka v zimskih mesecih je 9 °C, v poletnih pa 25 °C) je primerno za zdravljenje dihalnih bolezni (4).

Slika 5: Klimogram Hvara (16,3 °C; 730,4 mm; Csa).

Slika 6: Na otoku se ukvarjajo tudi z ribolovom, gojenjem oljke, sivke in rožmarina ter s proizvodnjo medu (foto: Nataša Ravbar).

Alga ubijalka, ki uničuje rastlinski in pod-morski svet, je mutant tropske alge (Caulerpa taxifolia); registrirana je bila leta 1984 v Monaku, na Hrvaškem pa pri Malinski in kasneje tudi na drugih območjih. Njeno širjenje preprečujejo s prekrivanjem morskega dna s folijo. V začetku junija 2004 so z njo pokrili 80 m² morskega dna v Vali Ferandini pri hotelu Helios v Starem Gradu. Tu se je alga, ki ni nevarna za ljudi, pojavila že leta 1994. Danes je razširjena na več kot 50 hektarjih, edini učinkoviti način za njeno uničenje pa je bodisi ruvanje ali pokrivanje s folijo. Akcijo bodo pospešili jeseni, ko alga začneja vegetacijski cikel. Oblasti so predlagale prepoved ribolova na krajih, kjer se je pojavila alga (ne samo v Starogradskega zalivu, temveč tudi drugod, denimo na zunanji strani Paklenih otokov). Obenem so objavili prepoved sidranja na tem območju, ker se alga nenadzorovano širi prek sider, ki alga zagrabijo na dnu in premeščajo na drugo mesto (5).

Slika 7: Kamnite zidove, ki so nekoč omejevali njive in vinograde, danes vztrajno prerašča makija (foto: Nataša Ravbar).

Leta 1868 je bilo ustanovljeno *Higieničko društvo* za promocijo zdraviliškega turizma na Hvaru. Zaradi posebnih klimatskih pogojev so že konec 19. stoletja zdravili tuberkulozo, od leta 1965 pa v mestu Hvar deluje alergološki center. Predvsem s klimatsko preventivno terapijo je zdraviliški turizem na Hvaru dosegel visok standard.

The Traveller Magazine, priznana popotniška revija, je Hvar uvrstila med deset najlepših otokov na svetu (8). To priznanje si je zagotovo prislužil zaradi kristalno modrega morja, razgibanih uval, ugodnega podnebja, zgodovinskih znamenitosti ter vinogradov in obsežnih sivkinih polj, ki vabijo tuje in domače

turiste poleti in pozimi. Ponovni razcvet turizma v zadnjem desetletju je prinesel številne spremembe. Otoška ponudba skuša čim bolj ugoditi potrebam, željam in zahtevam modernega gosta z mondenimi nastanitvenimi objekti, navtično in avanturistično ponudbo, gastronomskimi užitki, naturizmom in še marsičem. Odročne dalmatinske vasice dajejo obiskovalcu občutek, da se je čas zavrtel nazaj. Na otoku vlada močna litoralizacija. Notranjost otoka zaznamujejo opustele in propadajoče vasi, ceste so ozke in razpadajoče, po njih se domačini prevažajo s fički in zastavami. Domnevna dežela Kiklopov se je prelevila v "jadransko Madeiro", ki drvi turistični evforiji naproti.

Literatura

1. Čokanj, E., Pepeonik, Z., Robotić, V. 2003: Turistička geografija Hrvatske. Zagreb.
2. Dobrodošli na Hvar. Medmrežje 1: <http://www.hvar.hr> (14.07.2003).
3. Herak, M., Marinčič, S., Polšak, A. 1976: Geologija otoka Hvara. Acta Geologica 9. Zagreb.
4. Hvar u prirodnim znanostima, 1977. Zbornik simpozija. Zagreb.
5. Medmrežje 2: <http://www.pinkponk.com> (24.06.2004).
6. Microsoft Encarta World Atlas, 1998: Otok Hvar.
7. Novak, G. 1973: Spilje na otocima srednjeg Jadrana kao prebivališta, skloništa i svetišta u prethistoriji. 4th International Congress of Speleology in Yugoslavia I-2. Ljubljana.
8. Otok Hvar. Medmrežje 3: <http://www.hvar-travel.com> (28.07.2003).
9. Zemljevid Hrvaške. Medmrežje 4: <http://www.visit-croatia.co.uk/map> (16.03.2004).